

Η εθνική ταυτότητα στην εφηβική λογοτεχνία

National identity in teen literature

Ελένη Κιοσσέ, 4ο ΓΕΛ Δράμας, Φιλολόγος, Μ.Εδ. Διαπολιτισμική εκπαίδευση, kiosseel@gmail.com

Eleni Kiosse, 4o Senior High School of Drama, Philologist, M. Ed Intercultural Education, kiosseel@gmail.com

Abstract: Apart from its other dimensions, literature also has a national dimension, contributing to the construction of national identity. In this article we try to trace the way the national identity is constructed by analyzing an award-winning historical novel: "The Prophecy of Red Wine" by Loti Petrovic-Androusoyopoulou based on predefined categories of analysis. We use a combination of tools, content analysis, narrative theory and the iconology approach. In the novel, the identity is constructed mainly with narratives and autobiographical discourse that concerns the struggles of the nation for liberation and independence, but also the dangers and difficulties it faced. The national identity is highlighted and praised and the national subject is determined in relation to the national "other", which in this case are mainly the Bulgarians and the Turks. In general, the novel promotes the idea of peaceful coexistence of all peoples, especially the Balkans.

Keywords: Literature, national identity, content analysis

Περίληψη: Η λογοτεχνία εκτός των άλλων της διαστάσεων έχει και μια εθνική διάσταση, συμβάλλοντας και αυτή από την πλευρά της στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας. Στο παρόν άρθρο επιχειρούμε να ανιχνεύσουμε τον τρόπο που κατασκευάζεται η εθνική, κυρίως, ταυτότητα αναλύοντας ένα βραβευμένο ιστορικό μυθιστόρημα: «Η προφητεία του κόκκινου κρασιού» της Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουσοπούλου με βάση προκαθορισμένες κατηγορίες ανάλυσης. Χρησιμοποιούμε έναν συνδυασμό μεθόδων, την ανάλυση περιεχομένου, τη θεωρία της αφήγησης και την προσέγγιση της εικονολογίας. Στο μυθιστόρημα η ταυτότητα κατασκευάζεται κατά κύριο λόγο με αφηγήσεις και αυτοβιογραφικό λόγο που αφορά στους αγώνες του έθνους για απελευθέρωση και ανεξαρτησία, αλλά και στους κινδύνους και στις δυσκολίες που αντιμετώπισε. Η εθνική ταυτότητα αναδεικνύεται και εξάιρεται και το εθνικό υποκείμενο προσδιορίζεται σε σχέση με τον εθνικά «άλλο», που στην προκειμένη περίπτωση είναι κυρίως οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι. Γενικά στο μυθιστόρημα προωθείται η ιδέα της ειρηνικής συνύπαρξης όλων των λαών, ιδιαίτερα των Βαλκανικών.

Λέξεις κλειδιά: Λογοτεχνία, εθνική ταυτότητα, ανάλυση περιεχομένου

Εισαγωγή

Η ανάγνωση ενός λογοτεχνικού κειμένου είναι μια προσωπική και κοινωνική συναλλαγή μεταξύ αναγνώστη και συγγραφέα, στην οποία ο καθένας φέρει τις εμπειρίες του, τα βιώματα, τις ιδέες του. Η γλώσσα είναι ένα εργαλείο διαμόρφωσης τρόπων να βλέπουμε και να είμαστε. Τα κείμενα δε διαβάζονται πάντοτε και από όλους με τον ίδιο τρόπο. Σ’ αυτό οφείλεται το γεγονός ότι η λογοτεχνία παραμένει πάντα ζωντανή (Χοντολίδου, 2003).

Η λογοτεχνία εκτός των άλλων της διαστάσεων έχει και μια εθνική διάσταση, συμβάλλοντας και αυτή από την πλευρά της στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας. Η έννοια έθνος και συνεπώς και η έννοια της εθνικής λογοτεχνίας αποτελούν ιδεολογικές κατασκευές σε συγκεκριμένο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο. Οι κοινωνίες, όμως, είναι de facto πλουραλιστικές. Για την Ελλάδα και τα Βαλκάνια αυτό αποτελεί μια πραγματικότητα εδώ και πολλά χρόνια. Η προσκόλληση σε κατασκευές περί εθνικής καθαρότητας, υπεροχής των γλωσσών και φυλών ή και πολιτισμών οφείλει να αντιμετωπίζεται ως ιδεολογική κατασκευή και ιδεοληψία (Χοντολίδου, 2003). «Εμείς» και οι «Άλλοι» στα έργα μυθοπλασίας υπαγορεύονται σε μεγάλο βαθμό από τις λογοτεχνικές μορφές. Είναι λογοτεχνικά πρόσωπα που υπηρετούν τη δομή του έργου και ανταποκρίνονται στις προσδοκίες του αναγνώστη και στους κώδικες που εγγράφονται στο κείμενο (Αμπατζοπούλου, 1998).

Στο παρόν άρθρο θα επιχειρήσουμε να ανιχνεύσουμε τον τρόπο που κατασκευάζεται η εθνική, κυρίως, ταυτότητα αναλύοντας ένα βραβευμένο ιστορικό μυθιστόρημα: «Η προφητεία του κόκκινου κρασιού» της Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου. Το μυθιστόρημα αποτελεί ένα ταξίδι στο θρυλικό Μελένικο, μια βυζαντινή πόλη της Μακεδονίας, κέντρο του Ελληνισμού, και την πολυτάραχη ιστορική του πορεία από τον καιρό του Ρήγα έως σήμερα. Μέσα από τις προσωπικές ιστορίες και τα βιώματα γνωστών οικογενειών που βίωσαν την ακμή και την πτώση του έρχονται στο φως σημαντικοί σταθμοί της ιστορίας της πόλης, αλλά και της νεοελληνικής ιστορίας: Η προετοιμασία του απελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων κατά των Τούρκων, οι αγώνες και τα οράματα του Ρήγα, η Φιλική Εταιρεία, ο Μακεδονικός Αγώνας και οι Βαλκανικοί πόλεμοι ως την καταστροφή της πόλης τον Αύγουστο του 1913, όταν χιλιάδες κάτοικοί της πήραν τον δρόμο της προσφυγιάς. Μια νεαρή κοπέλα, απόγονος μιας από τις οικογένειες του «Μυστρά του Βορρά», όπως αποκαλείται η πόλη, με τη βοήθεια ενός φοιτητή της Νομικής θα γνωρίσει την τωρινή μορφή της, αλλά και το παρελθόν της. Θα την προβληματίσει η συμπεριφορά ενός γέροντα με ιδιαίτερες ικανότητες και θα ανακαλύψει το δικό της παρελθόν και τα προσωπικά της αισθήματα.

1. Θεωρητικό πλαίσιο

1.1 Ταυτότητα

Η έννοια της ταυτότητας αναφέρεται στο σύνολο των αντιλήψεων, πεποιθήσεων και συναισθημάτων που αφορούν τον εαυτό μας. Η συνοχή μεταξύ εμπειρίας, ιδεών, αξιών και

πεποιθήσεων διασφαλίζεται μέσω αυτής. Η αίσθηση της ταυτότητας βασίζεται σε μια διπλή ταυτόχρονη διεργασία: την αντίληψη της ομοιότητας και της συνέχειας της ύπαρξής μας στον χώρο και στον χρόνο και την αντίληψη ότι οι άλλοι αναγνωρίζουν αυτήν την ομοιότητα και συνέχεια. Η ταυτότητα επιτρέπει να τοποθετηθεί κανείς απέναντι στους άλλους, να αναγνωρίσει όσους του μοιάζουν και να διαφοροποιηθεί από τους υπόλοιπους. Είναι πολυδιάστατη και εκφάνσεις της παραπέμπουν στο άτομο, την ομάδα, την κοινωνία (Δραγώνα, 2003).

Ο Mead (1973) ορίζει την ταυτότητα ως την ικανότητα του ατόμου να παρατηρεί αναστοχαστικά το ίδιο του το «εγώ». Το μεμονωμένο άτομο, βέβαια, δεν είναι σε θέση να φέρει εις πέρας αυτήν τη διαδικασία. Μόνο στο πλαίσιο της επικοινωνίας και παρατηρώντας το «εγώ» του με τα «μάτια» του συνομιλητή του έχει τη δυνατότητα να αποκτήσει μια εικόνα του προσώπου του. Η κοινωνική αλληλεπίδραση αποτελεί, επομένως, τη θεμελιώδη προϋπόθεση συγκρότησης της ταυτότητας (Γκόβαρης, 2001:176). Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι η διαμόρφωση της ταυτότητας είναι μια επικοινωνιακή διαδικασία.

Ο Goffman κάνει τη διάκριση μεταξύ προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας, δυνητικής και πραγματικής. Η προσωπική ταυτότητα παραπέμπει στη μοναδικότητα του υποκειμένου, αποτέλεσμα της προσωπικής του ιστορίας, της πορείας του μέσα στον χρόνο, της συνείδησης ότι η ατομική του ύπαρξη δεν επαναλαμβάνεται. Η κοινωνική ταυτότητα παραπέμπει σε συλλογικότητες, στο γεγονός ότι το υποκείμενο ανήκει σε κοινωνικές κατηγορίες, στοιχεία ενός πολύπλοκου συστήματος ταξινόμησης των κοινωνικών ιδιοτήτων που είναι ενεργό στην κοινωνία. Η εθνική/εθνοτική, θρησκευτική, πολιτισμική ανήκουν στις συλλογικές-κοινωνικές ταυτότητες. Η δυνητική ταυτότητα αφορά στις ιδιότητες και στα χαρακτηριστικά που υπό κανονικές συνθήκες αναμένονται από τον κάτοχο της ταυτότητας. Η πραγματική παραπέμπει στην εμπειρικά βιωμένη, από τη σκοπιά του παρατηρητή, εικόνα του «άλλου», στις de facto ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά του. Η ταυτότητα του «Εγώ», σύμφωνα με τον Goffman, συγκροτείται στη βάση της ισορροπίας που επιτυγχάνει το άτομο μεταξύ της προσωπικής του ταυτότητας, που αποτυπώνει τη μοναδικότητα της βιογραφικής εξέλιξης του ατόμου, και της κοινωνικής του ταυτότητας, που συμπυκνώνει τις προσδοκίες που απορρέουν από τους κοινωνικούς ρόλους (Goffman, 2001).

Σύμφωνα με τη Δραγώνα (1997) τρεις είναι οι βασικές αρχές που κατευθύνουν τις διεργασίες της συλλογικής ταυτότητας: α) αφομοίωση του ατόμου στην κοινωνική ομάδα, β) εναρμόνισή του με τα γνωρίσματα της ομάδας και ταυτόχρονη αίσθηση της συνέχειας στον χώρο και στον χρόνο και γ) αξιολόγηση με στόχο την καλλιέργεια της αίσθησης της προσωπικής και κοινωνικής αξίας του ατόμου. Οι αρχές αυτές αποτελούν προϊόν της δυναμικής συναλλαγής ανάμεσα στα άτομα στο συγκεκριμένο κοινωνικοϊστορικό πλαίσιο (Δραγώνα, 1997).

Βέβαια η ταυτότητα δεν είναι κάτι στατικό. Η διαμόρφωση της είναι δυναμική διαδικασία που εξελίσσεται και εξαρτάται από το εκάστοτε κοινωνικο-οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο (Δαμανάκης, 1998). Τα άτομα σήμερα δε χαρακτηρίζονται από μια ενιαία ταυτότητα, αλλά από τη σύνθεση πολλών αντιθετικών και αντιφατικών εν μέρει ταυτοτήτων (Γκόβαρης, 2001·

Αβδελά 1997α). «Δεν είναι επίσης ένα σύνολο που οριστικά προσδιορίζεται σε κάποια χρονική στιγμή, αλλά μια δυναμική που αναπτύσσεται μέσα στον χρόνο» (Τσιρώνης, 2008:125).

1.2 Ετερότητα

Η έννοια «ετερότητα» εμφανίζεται στα Μεταφυσικά του Αριστοτέλη ως διαφορά γένους ή ουσιώδης διαφορά (Lidell & Scott, 1977:347). Επίσης, ορίζεται ως η έλλειψη ομοιότητας κατά το είδος, τη θέση, την τάξη κ.λπ. (Μπαμπινιώτης, 2002:681) Υπάρχουν δύο είδη θεωρητικών προσεγγίσεων της ετερότητας: Η αντικειμενική-ουσιολογική, η οποία αντιμετωπίζει την ετερότητα ως μια αντικειμενική κατάσταση και θεωρεί ότι η διαφορά είναι υπαρκτή ως προς τις δυνατότητες πρόσβασης σε αγαθά. Από την άλλη πλευρά, η φαινομενολογική-ερμηνευτική προσέγγιση θεωρεί ότι η διαφορά δεν είναι εξωτερική, αλλά κατασκευάζεται από το ίδιο το υποκείμενο και επηρεάζεται από τον αντιληπτικό του μηχανισμό. Η ετερότητα, ως έννοια και ως βίωμα, προϋποθέτει σύγκριση, είτε συνειδητή είτε όχι, με τις πλειοψηφικές, συνήθως, ταυτότητες. Άρα, συσχετίζεται με την ταυτότητα και αντιπαράθεται σ’ αυτήν (Γκότοβος, 2002).

Ο «άλλος», ο «ξένος», σε όλες τις δυνατές βιωματικές-ερμηνευτικές του εκφάνσεις (ως εξωτικός ή ως επικίνδυνος εισβολέας, ως αμφισβήτηση ή ως «συμπλήρωμα» του εαυτού), αποτελεί κεντρικό σημείο αναφοράς του συνόλου των μορφών ιστορικής αφήγησης που σχετίζονται με την πορεία του ανθρώπου ως δημιουργού πολιτισμού. Κι αυτό επειδή η διαρκής συνάντηση των «ξένων» πολιτισμών είναι συνυφασμένη με την ίδια την εξέλιξη της ανθρώπινης ιστορίας (Γκόβαρης, 2014). Ο φόβος για τον «ξένο» είναι ο φόβος για το άγνωστο. Όπως γράφει ο Mircea Eliade, «οι αρχαϊκές και παραδοσιακές κοινωνίες αντιλαμβάνονται τον κόσμο γύρω τους σαν ένα μικρόκοσμο. Πέρα από τα όρια αυτού του κλειστού κόσμου αρχίζει η περιοχή του αγνώστου, του άμορφου, το χάος, η νύχτα». Επισημαίνει, επίσης, ότι τις ίδιες εικόνες μεταχειριζόμαστε και σήμερα, όταν περιγράφουμε τους κινδύνους που απειλούν τον πολιτισμό μας: μιλάμε για «χάος», για «αταξία» και «σκοτάδι», όπου θα βυθιστεί «ο κόσμος μας». Η διαμόρφωση ενός τύπου για τον «άλλο», τον «ξένο» με κριτήρια τα εθνικά τους χαρακτηριστικά εμφανίζεται από την αρχαιότητα. Οι εικόνες του «άλλου» στο πέρασμα των αιώνων, σχεδόν σε όλες τις ιστορικές περιόδους, παραμένουν φορτισμένες αρνητικά (Αμπατζοπούλου, 1998).

1.3 Ελληνική εθνική ταυτότητα

Οι σύγχρονες θεωρήσεις συγκλίνουν στην παραδοχή ότι η έννοια του έθνους είναι σχετικά πρόσφατη, διαμορφώθηκε ιστορικά τα τελευταία διακόσια χρόνια και συνδέεται άμεσα με τη δημιουργία των εθνών κρατών. Δε γίνεται αντιληπτό ως μια φυσική και σταθερή οντότητα, αλλά ένα ιστορικό φαινόμενο που αποτελεί προϊόν της εθνικιστικής επιταγής «ένα έθνος, ένα κράτος». Η εθνική ταυτότητα κλήθηκε να αντικαταστήσει το κενό που δημιούργησε η κατάλυση των παραδοσιακών μορφών κοινωνικής οργάνωσης και να στηρίξει την κοινωνική

συναγωγή μέσα από τη δημιουργία της «φαντασιακής κοινότητας» του έθνους. Η κοινή καταγωγή, η κοινή γλώσσα, η κοινή θρησκεία και οι κοινές παραδόσεις αποτελούν τα συστατικά στοιχεία της εθνικής ταυτότητας. Τα πολιτισμικά αυτά κριτήρια, που θεωρούνται κοινά, προσδιορίζουν το συμβολικό και φυσικό χώρο του έθνους. Έτσι τα έθνη έχουν προσδιοριστεί ιστορικά κυρίως μέσα από τις διαφορές τους με άλλα έθνη. Αυτή η συνεχής διαδικασία ετεροπροσδιορισμού συμβάλλει στην αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας ως μοναδικής και ομοιογενούς και στηρίζει την τάση της να αρνείται τόσο τις ομοιότητες με καθετί έξω απ’ αυτήν, όσο και τις διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της. Βασικός παράγοντας για την κατασκευή και την αναπαραγωγή της εθνικής ταυτότητας μετά τη δημιουργία του έθνους-κράτους αποτελεί το ενιαίο και κρατικό εκπαιδευτικό σύστημα (Αβδελά, 1997α).

Η πορεία της ελληνικής εθνικής ταυτότητας είναι πολυκύμαντη. Ξεκινά από την ελληνική αρχαιότητα, περνά από την πολυεθνική Βυζαντινή αυτοκρατορία και μετά από τέσσερις αιώνες οθωμανικής κυριαρχίας καταλήγει στη δημιουργία ενός εθνικού ελληνικού κράτους. Ιστορικά οι απαρχές της μπορούν να τοποθετηθούν στην εποχή που δημιουργούνται τα ομηρικά έπη, στα οποία απεικονίζεται μια ήδη διαμορφωμένη, διατοπική συλλογική ταυτότητα που καλύπτει το σύνολο σχεδόν του σημερινού ελλαδικού χώρου και έχει ως σημείο αναφοράς το «εμείς» (Σταμέλος & Καρανάτσης, 2005). Ο εθνικός εαυτός παρουσιάζεται, λοιπόν, ως κληρονόμος ενός καθολικά αναγνωρισμένου πολιτισμού με αδιαμφισβήτητη αξία (Αβδελά, 1997β).

1.4 Λογοτεχνία και ταυτότητα

Είναι πολύ δύσκολο να ορίσουμε τη λέξη «λογοτεχνία», επειδή όροι όπως αυτός είναι ανοιχτοί και το νόημα τους ποικίλει από εποχή σε εποχή και από πολιτισμό σε πολιτισμό, ακόμα και μέσα στο πλαίσιο του ίδιου πολιτισμού (Hawthorn, 1995). Η νεώτερη θεωρία της λογοτεχνίας την αντιμετωπίζει ως αναπαράσταση της πραγματικότητας και όχι ως μίμησή της, η οποία απηχεί πολιτιστικές και κοινωνικές αντιλήψεις. Διαμέσου αυτής τα άτομα, αλλά και τα σύνολα, αποκαλύπτουν τον ιδεολογικό και πολιτιστικό χώρο στον οποίο τοποθετούνται» (Αμπατζοπούλου, 2000).

Η πολυπολιτισμικότητα των κοινωνιών δεν άφησε ανεπηρέαστη τη λογοτεχνία, κυρίως την παιδική και εφηβική, αλλά και αυτήν που απευθύνεται σε ενήλικους. Η λογοτεχνία, πραγματευόμενη θέματα πολυπολιτισμικά και οικουμενικά, συνιστά έναν τόπο πολιτισμικών ανταλλαγών και αποδοχής της διαφορετικότητας, αλλά και προσφέρει πρότυπα συμπεριφοράς στους αναγνώστες της, αφού το λογοτεχνικό βιβλίο αποτελεί φορέα κοινωνικών και πολιτισμικών αναπαραστάσεων. Μέσω του λογοτεχνικού βιβλίου καλλιεργούνται στάσεις και μεταβιβάζονται αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς που σχετίζονται με τη συναισθηματική σφαίρα της προσωπικότητας και συνεπώς επηρεάζουν τις απόψεις, τις πεποιθήσεις και τις επιλογές του ατόμου (Λαλαγιάννη, 2003).

2. Μεθοδολογία

2.1 Σκοπός και Ερευνητικά Ερωτήματα

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η ανίχνευση της κατασκευής της ταυτότητας (κυρίως εθνικής) στο εφηβικό μυθιστόρημα «Η προφητεία του κόκκινου κρασιού» της Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου με βάση προκαθορισμένες κατηγορίες ανάλυσης.

Επιχειρείται να δοθούν απαντήσεις στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- Πώς κατασκευάζεται η εθνική ταυτότητα μέσα από τις αφηγήσεις των ηρώων του μυθιστορήματος;
- Πώς κατασκευάζεται η εθνική ταυτότητα με βάση τον αυτοβιογραφικό λόγο και τα βιώματα;
- Πώς κατασκευάζεται η ταυτότητα σε σχέση με τον εθνικά άλλο;
- Ποιοι είναι οι προβληματισμοί και η κριτική περί ταυτότητας που εκφράζουν οι χαρακτήρες του μυθιστορήματος;

2.2 Υλικά και Μέθοδοι

Υλικό της ανάλυσης αποτελεί το βραβευμένο εφηβικό μυθιστόρημα «Η προφητεία του κόκκινου κρασιού» της Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Εκδόσεις Πατάκη, πρώτη έκδοση το 2008. Το μυθιστόρημα τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Παιδικού Λογοτεχνικού Βιβλίου και με το Βραβείο του Ελληνικού Τμήματος της IBBY.

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιούμε έναν συνδυασμό μεθόδων, την ανάλυση περιεχομένου, τη θεωρία της αφήγησης του Genette και την προσέγγιση της εικονολογίας. Επιπλέον, στη συγκρότηση κατηγοριών ανάλυσης εφαρμόζουμε τις έννοιες του καθολικού και του τοπικού, αναζητώντας εικόνες των τριών κατηγοριών, εικόνες καθολικότητας, εικόνες τοπικότητας και μεικτές εικόνες.

1. *Καθολικότητες*: εικόνες που αντιστοιχούν σε ανθρώπινες συμπεριφορές, που δίνουν τη δυνατότητα αναγνώρισης κοινών σημείων σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, όπως ο έρωτας, ο θάνατος, ο γάμος, η εργασία, το σχολείο, το παιχνίδι, κ.λ.π.

2. *Τοπικότητες*: εικόνες στερεοτύπων που αντιδιαστέλλουν άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά τον «άλλον» με τον «εαυτό μας» ή το «εμείς» με τους «άλλους» (Καρακίτσιος, 2008· Καρακίτσιος & Καρασαββίδου, 2005).

Οι όροι στερεότυπο, λογοτεχνικός τύπος, εικόνα είναι όροι που χρησιμοποιούνται ευρύτατα στη θεωρία της λογοτεχνίας, αλλά ως δάνειοι από άλλες επιστήμες και όχι πάντα με σαφήνεια. Στις κοινωνικές επιστήμες ο όρος στερεότυπο αναφέρεται σε ανθρώπινες ομάδες: εθνότητες, έθνη, τάξεις, φύλα, και έχει συνδεθεί με τη φυλετική προκατάληψη. Πρόκειται για συλλογικές παραστάσεις που υπάρχουν στην κοινότητα και εντοπίζονται σε διαφορετικά

κείμενα και όχι μόνο στα λογοτεχνικά. Η θεωρία της λογοτεχνίας και της επικοινωνίας χρησιμοποιεί τον όρο με τη σημασία που αποκτά στην ψυχολογία, στην οποία τα στερεότυπα ορίζονται ως προκατασκευασμένες ιδέες που δε στηρίζονται στην εμπειρία, δεν έχουν συγκεκριμένα θεμέλια, κυριαρχούν στα μέλη μιας ομάδας και έχουν τη δυνατότητα να αναπαράγονται αμετάβλητες. Μέσα από αυτές τις προκατασκευές αναφέρεται ο λόγος για τον «άλλο». Στο λογοτεχνικό έργο οι επινοήσεις των συγγραφέων διαμορφώνονται σε εικόνες που στηρίζονται σε συλλογικές παραστάσεις και στερεότυπα, αλλά είναι δυνατόν να τα αναπλάθουν και να τα τροποποιούν μέσα από τη δημιουργική φαντασία. Επομένως, η εικόνα δεν ταυτίζεται απαραίτητα με το στερεότυπο, μπορεί όμως, και να το αναπαράγει πιστά (Αμπατζοπούλου, 1998).

3. *Μεικτές*: εικόνες που έχουν διαφορετική αφετηρία και διαφορετικό κλείσιμο. Εκκινούν με στοιχεία διαφορετικότητας και κλείνουν με στοιχεία ομοιότητας ή και αντίστροφα (Καρακίτσιος, 2008· Καρακίτσιος & Καρασαββίδου, 2005).

Με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου ταξινομούμε το λογοτεχνικό έργο σε θεμελιακές κατηγορίες που συμπυκνώνουν συστηματικά το κείμενο. Με βάση τις κατηγορίες οι αναλύσεις γίνονται με το παράδειγμα της δόμησης περιεχομένου, αποδελτιώνεται το υλικό και ταξινομούνται οι αναφορές που εμπίπτουν σε κάποια από τις κατηγορίες ανάλογα με το σημασιολογικό τους περιεχόμενο. Γίνεται επιλογή των πιο αντιπροσωπευτικών αναφορών που ως πρότυπα μεταφέρονται από το πρωτότυπο με ακρίβεια.

Κατά την ανάλυση του μυθιστορήματος «Η προφητεία του κόκκινου κρασιού» εξετάζουμε τις παρακάτω ειδικές κατηγορίες

1) Η κατασκευή της ταυτότητας στα λογοτεχνικά κείμενα:

α) κατασκευή της ταυτότητας με αφηγήσεις.

β) κατασκευή της ταυτότητας σε σχέση με τον εθνικά άλλο.

γ) κατασκευή της ταυτότητας με αυτοβιογραφικό λόγο και βιώματα.

2) Οι προβληματισμοί και η κριτική περί ταυτότητας που εκφράζουν οι χαρακτήρες του μυθιστορήματος (Καρακίτσιος, 2008· Καρακίτσιος, 2012).

2.2.1 Ανάλυση περιεχομένου

Η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου εμφανίστηκε στις αρχές του 20ου αιώνα για να μελετηθεί η επικοινωνία των μαζών. Μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε είδους επικοινωνιακό λόγο ή μήνυμα, μυθιστορήματα, σχολικά εγχειρίδια, διαφημίσεις, κ.α. (Ευαγγέλου, 2004). Σύμφωνα με τον Krippendorff (1980:21) η ανάλυση περιεχομένου είναι «μια ερευνητική τεχνική, με την οποία μπορεί να επιτευχθεί μια πιστή αντιγραφή, αλλά και μια έγκυρη και αποτελεσματική εξαγωγή συμπερασμάτων από τα δεδομένα για τα συμφραζόμενα τους». Με την τεχνική αυτή αναζητούνται τα θέματα, τα μηνύματα, τα φανερά και κρυφά νοήματα που

εμπεριέχονται στις διάφορες μορφές επικοινωνίας, γραπτού ή προφορικού λόγου (Βάμβουκας, 1993· Φίλιας, 1998· Κασβίκης, 2004).

Διακρίνουμε την ποσοτική και την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Η ποσοτική ανάλυση χρησιμοποιήθηκε από κοινωνικούς επιστήμονες της θετικιστικής παράδοσης της επιστήμης, της προσέγγισης, δηλαδή, που βασίζεται στην παραδοχή ότι η μεθοδολογία, οι σκοποί, οι έννοιες και οι μέθοδοι της έρευνας των κοινωνικών επιστημών πρέπει να είναι όμοια με αυτά των θετικών επιστημών. Εδώ το κριτήριο είναι η συχνότητα επανεμφάνισης των μηνυμάτων (Μπονίδης, 2004). Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου βασίζεται στην προσεκτική μελέτη του κειμένου και στη συσχέτιση του με τα ιστορικά και κοινωνικά του συμφραζόμενα, θεωρώντας ότι η συχνότητα εμφάνισης ορισμένων χαρακτηριστικών δε σχετίζεται απαραίτητα και με τη σημαντικότητά τους. Άλλωστε, εξίσου σημαντικές μπορεί να είναι και οι παραλείψεις και αποσιωπήσεις του κειμένου. Η κριτική που ασκήθηκε οδήγησε τους ερευνητές σε μια μικτή μορφή που συνδυάζει την ποσοτική και την ποιοτική ανάλυση (Μπονίδης - Χοντολίδου, 1997· Κασβίκης, 2004).

2.2.2 Εικονολογία

Το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται η έρευνά μας είναι οι εικονολογικές σπουδές και ειδικότερα η πολιτισμική εικονολογία (imagologie), που μελετά την κατασκευή της εικόνας του Εαυτού και του Άλλου στη λογοτεχνία και διερευνά την ιδεολογική τους λειτουργία. Σύμφωνα με τη σύγχρονη θεωρητική σκέψη, κάθε εικόνα-αναπαράσταση είναι προϊόν κατασκευής του ανθρώπου, χωρίς δεδομένη αλήθεια, που εξυπηρετεί, όμως, την ανάγκη ενός ατόμου ή μιας ομάδας να διαμορφώσουν και να εκφράσουν την ταυτότητά τους. Η διαμόρφωση αυτή των στοιχείων της ταυτότητας του ατόμου ή της ομάδας πραγματοποιείται πάντοτε σε αντιπαράθεση με μια ετερότητα, έναν «άλλο».

Γράφει ο Daniel-Henri Pageaux: «Κάθε εικόνα προέρχεται από μια συνειδητοποίηση, έστω ελάχιστη, ενός Εγώ σε σχέση με έναν Άλλο, ενός Εδώ σε σχέση με ένα Αλλού. Η εικόνα είναι λοιπόν η έκφραση, λογοτεχνική ή όχι, της απόστασης ανάμεσα σε δύο τάξεις πολιτισμικής πραγματικότητας. Ή ακόμη, η εικόνα είναι η αναπαράσταση μιας πολιτισμικής πραγματικότητας μέσα από την οποία το άτομο ή η ομάδα που την έχουν επεξεργαστεί, που τη μοιράζονται και τη διαδίδουν, αποκαλύπτουν και μεταφράζουν τον πολιτιστικό και ιδεολογικό χώρο στον οποίο τοποθετούνται. Το κοινωνικό φαντασιακό, όπως το εννοούμε εδώ, χαρακτηρίζεται από μία βαθιά διπολικότητα, που αντιδιαστέλλει την ταυτότητα στην ετερότητα» (Abrams, 2005:234-235, λήμμα: «μεταδομισμός»· Αμπατζοπούλου, 1998).

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω, θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε πώς κατασκευάζεται η ταυτότητα στο μυθιστόρημα της Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου και απέναντι σε ποια ή ποιες ετερότητες αντιπαρατίθεται προκειμένου να οικοδομηθεί.

2.2.3 Θεωρία της αφήγησης του Genette

Υπό τον όρο αφήγηση μπορούμε να διακρίνουμε τρεις διαφορετικές έννοιες: 1η) αφήγηση (recit) σημαίνει το αφηγηματικό εκφώνημα, τον προφορικό ή γραπτό λόγο που διαλαμβάνει την έκθεση ενός συμβάντος ή μιας σειράς συμβάντων· 2η) η αφήγηση δηλώνει τη διαδοχή γεγονότων, πραγματικών ή πλασματικών και τις διάφορες σχέσεις τους, ακολουθίας, αντίθεσης, επανάληψης κ.τ.λ· 3η) η αφήγηση προσδιορίζει πάλι ένα γεγονός, όχι όμως αυτό που εξιστορείται, αλλά αυτό που συνίσταται στο ότι κάποιος εξιστορεί κάτι, την ίδια την αφηγηματική πράξη.

Ο Genette αναφέρεται στην αφήγηση με την τρέχουσα έννοιά της, δηλαδή στον αφηγηματικό λόγο που συμβαίνει να απαρτίζει στη λογοτεχνία ένα αφηγηματικό κείμενο. Η ανάλυση του αφηγηματικού λόγου συνεπάγεται τη μελέτη των σχέσεων, αφενός ανάμεσα σ’ αυτόν τον λόγο και στα γεγονότα που εκθέτει (αφήγηση με την 2η έννοια: αφηγημένη ιστορία) και αφετέρου ανάμεσα στον ίδιο αυτόν τον λόγο και στην πράξη που τον παράγει πραγματικά ή πλασματικά (αφήγηση με την 3η έννοια: πράξη του αφηγείσθαι). Επιλέγει τους όρους «ιστορία», για να ονομάσει το αφηγηματικό σημειώμενο ή περιεχόμενο, «αφήγημα» το σημαίνον, το εκφώνημα, τον λόγο ή το αφηγηματικό κείμενο αυτό καθαυτό και «αφηγηματική πράξη» την ίδια την παραγωγό πράξη του αφηγείσθαι και το σύνολο της πραγματικής ή πλασματικής κατάστασης εντός της οποίας τοποθετείται (Genette, 2007).

Για τον Genette, λοιπόν, η ανάλυση του αφηγηματικού λόγου είναι η μελέτη των σχέσεων μεταξύ αφηγήματος και ιστορίας, μεταξύ αφηγήματος και αφηγηματικής πράξης και μεταξύ ιστορίας και αφηγηματικής πράξης. Ως αφετηρία θέτει τη διαίρεση που είχε προτείνει το 1966 ο Tzvetan Todorov και κατατάσσει τα ζητήματα αφήγησης σε τρεις κατηγορίες: α) «στην κατηγορία του χρόνου (temps), όπου εκφράζεται η σχέση ανάμεσα στον χρόνο της ιστορίας και στον χρόνο της αφήγησης, β) στην κατηγορία της οπτικής (aspect) ή της προοπτικής υπό την οποία γίνεται αντιληπτή η ιστορία από τον αφηγητή και γ) στην κατηγορία του τρόπου/έγκλισης (mode), δηλαδή του τύπου λόγου που χρησιμοποιεί ο αφηγητής» (Genette, 2007:89).

3. Ανάλυση του μυθιστορήματος: Παρουσίαση των αποτελεσμάτων

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η ανάλυση του μυθιστορήματος της Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου με βάση τις κατηγορίες που αναφέρθηκαν παραπάνω.

3.1 Η κατασκευή της ταυτότητας στο λογοτεχνικό κείμενο

3.1.1 Η κατασκευή της ταυτότητας με αφηγήσεις

Το μυθιστόρημα ζωντανεύει την ιστορία του Μελένικου, της βυζαντινής πόλης που αποτέλεσε κέντρο του ελληνισμού για πολλούς αιώνες, και τονίζει την ελληνική ταυτότητα

των κατοίκων του, μέσα από τις αφηγήσεις, τις μνήμες και τα βιώματα γνωστών οικογενειών που βίωσαν την ακμή και τη πτώση του. Έτσι λοιπόν, το 1813 ο Αναστάσιος Χρηστομάνος, επιφανής Μελενικιώτης, πιστεύοντας ότι η κόρη του Ελισάβετ έχει κληρονομήσει την επαναστατικότητα των Βυζαντινών τους προγόνων, θυμάται τις αφηγήσεις των παλαιότερων, που έλεγαν ότι «οι ανεπιθύμητοι αντικαθεστωτικοί επιφανείς άρχοντες, οι ατίθασοι πρίγκιπες ή οι ανυπότακτοι στρατηγοί που έπεφταν στη δυσμένεια του Παλατιού εκτοπίζονταν από τη Βασιλεύουσα, περίπου πριν από επτά αιώνες στο μακρινό και βραχώδες Μελένικο ή Μελένοικο, δηλαδή στον Μέλανα Οίκο, χτισμένο σε αλλόκοτο ... φαράγγι ...στη δυτική πλευρά του όρους Όρβηλος της Μακεδονίας» (σ.29).

Ο πατέρας του Αναστάσιου, Χρήστος, ζώντας στη Βιέννη την εποχή του απελευθερωτικού εθνικισμού που είναι επηρεασμένος από τον διαφωτισμό και τις φιλελεύθερες διακηρύξεις της γαλλικής επανάστασης και θαυμάζοντας το έργο και τις ιδέες του Ρήγα Βελεστινλή, προσπαθεί με κάθε τρόπο να βοηθήσει στην εθνεγερσία. Ο αδερφός, λοιπόν, του Αναστάσιου, ο Μανόλης, του αφηγείται τις προσπάθειες που καταβάλλει ο πατέρας τους για την πνευματική αφύπνιση του γένους και τον ξεσηκωμό του: «ο γερο-Χρήστος παραμένει... φλογερός πατριώτης που δεν ανέχεται τη σκλαβιά και την κατάντια του Γένους... ανυπόμονος για την εθνεγερσία, παρά την απώλεια του Ρήγα που τόσο βαθιά τον κατάθλιψε... (σ.48) Ως γνήσιος απόγονος των αρχαίων Ελλήνων, ενστερνίζεται το “συν Αθηνά και χείρα κίνει” και πράττει αναλόγως! (σ.49-50)... Εξακολουθεί να χρηματοδοτεί την έκδοση εντύπων και βιβλίων που θα βοηθήσουν στην παιδεία και το φωτισμό του Γένους. Ενισχύει επίσης και όσες ελληνικές εφημερίδες και περιοδικά της Βιέννης αντιμετωπίζουν... οικονομικά προβλήματα... Γνωρίζω πάντως ότι έρχεται σ’ επαφή με μερικούς επιφανείς απόδημους συμπατριώτες μας για τη σύσταση μιας μυστικής εταιρείας που θα υποστηρίξει με όρκο τον Αγώνα» (σ.50-52).

Η Λισάφη (Ελισάβετ Β’), μία από τις ηρωίδες του μυθιστορήματος, μεγαλώνοντας δίπλα στη νονά της, την αρχόντισσα Ελισάβετ Α’, κόρη του Αναστάσιου Χρηστομάνου, ακούει τις αφηγήσεις της για το όραμα και το κίνημα του Ρήγα και τον ξεσηκωμό των Ελλήνων: «Μα δεν ήταν μόνο για τα δώρα που την αγαπούσε τη νονά της η Λισάφη. Ήταν και για... τις ιστορίες τις αληθινές, τις συναρπαστικές που της διηγούνταν αργότερα: για τ’ όραμα το μεγάλο και το άτυχο κίνημα του Ρήγα Βελεστινλή· για τη Φιλική Εταιρεία και την ετοιμασία του Αγώνα· για τον ξεσηκωμό των Ελλήνων το 1821... έναν αγώνα αιματηρό και σκληρό που στοίχισε πλήθος ζωές, μα έφερε λευτεριά στο νότιο κομμάτι της πατρίδας» (σ.164).

Στη σύγχρονη πλέον εποχή (2005) ο Παύλος διαβάζει στην Όλγα, εγγονή της Ελισάβετ Γ’, την περιγραφή για το Μελένικο, που δημοσίευσε το 1908 ο Γάλλος Μισέλ Παγιαρέ: «Πόλις πολυκίνδυνος, πρόσκοπος του Ελληνισμού, ελληνική μέχρι θεμελίων... Συγκροτείται εκ 516 οικιών ελληνικών, 100 οθωμανικών, 69 αθηγανικών και 10 βουλγαρικών... Οικογένειαι τινές σημεριναί έχουσι την καταγωγήν των εκ των ιστορικών τούτων χρόνων» (σ.218-219).

Ο σύζυγος της Λισάφης, ο Θεοδόσιος Βεζούκας, μεγαλώνει ως θετός πατέρας ένα ορφανό Βουλγαράκι (τον Αλέξι Στάνοφ) και προσπαθεί να του εμφυσήσει το όραμα για μια ειρηνική συνύπαρξη όλων των λαών της χερσονήσου του Αίμου: «Μου μιλούσε συχνά για το Ρήγα και τα οράματα του. Μου έλεγε ακόμα ότι ο πόλεμος δεν είναι η καλύτερη λύση στις διαφορές των

εθνών κι ότι σίγουρα κάποτε θα βρεθεί τρόπος να ζήσουν για πάντα ειρηνικά οι λαοί της χερσονήσου του Αίμου- έτσι την έλεγε τη χερσόνησο μας, ποτέ δεν την είπε αλλιώς, το «Βαλκάνια» του θύμιζε Τουρκοκρατία» (σ.273).

3.1.2 Κατασκευή της ταυτότητας σε σχέση με τον εθνικά «άλλο»

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, «η ταυτότητα επιτρέπει να τοποθετηθεί κανείς απέναντι στους άλλους, να αναγνωρίσει όσους του μοιάζουν και να διαφοροποιηθεί από τους υπόλοιπους. Είναι, επομένως, αδύνατο να διαχωρίσουμε την ταυτότητα από την ετερότητα» (Δραγώνα, 2003). Έτσι, λοιπόν, και η εθνική ταυτότητα κατασκευάζεται κυρίως μέσα από τις διαφορές με άλλα έθνη και αυτή η συνεχής διαδικασία ετεροπροσδιορισμού συμβάλλει στην αναπαραγωγή της (Αβδελά, 1997α).

Στη λογοτεχνία «ο άλλος» παρουσιάζεται συχνά στερεοτυπικά, με αρνητικό σημαινόμενο. Στο μυθιστόρημα που αναλύουμε οι «εθνικά άλλοι» είναι κατά κύριο λόγο οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι. (μάλιστα οι αναφορές στους Βουλγάρους είναι ποσοτικά περισσότερες από αυτές των Τούρκων). Οι Τούρκοι παρουσιάζονται, κατά κύριο λόγο, με αρνητικό σημαινόμενο. Αντίθετα, για τους Βουλγάρους υπάρχουν εκτός από αρνητικές και αρκετές θετικές αναφορές και είναι εμφανής η επιθυμία της αφηγήτριας να περάσει το μήνυμα της συμφιλίωσης των λαών της χερσονήσου του Αίμου.

Ο Αναστάσιος Χρηστομάνος, λοιπόν, στα 1813 αναλογίζεται τα συνεχή δεινοπαθήματα του Γένους από τους Τούρκους και βλέπει «ότι φουντώνει παντού η λαχτάρα για ξεσηκωμό, γι' απαλλαγή από τον οθωμανικό ζυγό. Έναν ζυγό που δεν άφηνε τους Γραικούς να ορθοποδήσουν... παρ' όλους τους δήθεν ευνοϊκούς νόμους για τους ραγιάδες που έμεναν ουσιαστικά στα χαρτιά. Η γυμνή αλήθεια ήταν ότι το οθωμανικό ιμπέριο τους εξουθένωνε με βαρύτατους και άδικους φόρους, τους τυραννούσε και τους καταπίεζε με χίλιους τρόπους, πότε κρυφούς και πότε φανερούς, εδώ και τέσσερις αιώνες» (σ.43-44).

Ο Οθωμανός διοικητής του Μελένικου, Μουστάμπεη, χαρακτηρίζεται από τη Θέκλα θεριό και παρουσιάζεται φοβερός, άτιμος και άδικος, να διαπράττει εγκλήματα, όπως αρπαγές γυναικών και βίαιους εξισλαμισμούς: «μ' αυτό το θεριό τον Μουστάμπεη να διαφεντεύει με τόση αδικία το δόλιο το Μελένικο» (σ.82)... «οι Τούρκοι όμως δεν αστειεύονται με όσους ανακαλύπτουν ότι διατηρούν δοσοληψίες με τους Έλληνες αγωνιστές, ιδιαίτερα ο δικός σας εδώ, ο φοβερός Μουστάμπεης» (σ.103)... «Οι αυθαιρεσίες και οι ατιμίες του Μουστάμπεη ωστόσο δεν αντέχονταν άλλο. Οι φόροι ολοένα και μεγάλωναν, οι βίαιοι εξισλαμισμοί και οι αρπαγές γυναικών όλο και πύκνωναν» (σ.181).

Στο μυθιστόρημα παρουσιάζεται γλαφυρά ο φανατισμός με τον οποίο αγωνίζονταν οι Βούλγαροι, με παρότρυνση της Ρωσίας, για να δημιουργήσουν μια «Μεγάλη Βουλγαρία» σε βάρος, όπως αναφέρεται, των άλλων λαών της Χερσονήσου του Αίμου. Οι Βούλγαροι παρουσιάζονται να τρομοκρατούν τους Έλληνες, να διαπράττουν βιαιοπραγίες, δολοφονίες, λεηλασίες, ατιμίες εις βάρος των Ελλήνων και τονίζεται η έξαρση μίσους μεταξύ των δύο λαών κυρίως την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα και των Βαλκανικών Πολέμων.

Η Λισάφη, λοιπόν, προσπαθεί να ξεπεράσει με τη βοήθεια της νονάς της, Ελισάβετ Α΄, το βαθύ τραύμα από τη δολοφονία του πατέρα της από τους Βούλγαρους αντάρτες, τους «κομιτατζήδες», όπως τους έλεγαν: «Δεν ήταν εύκολο τότε να καταλάβει, εννιά χρονών κοριτσάκι, το μίσος που είχε φουντώσει ανάμεσα στους «Πατριαρχικούς» και στους «Εξαρχικούς», με άλλα λόγια στους Έλληνες χριστιανούς που έμεναν πιστοί στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, κι από την άλλη στους Βούλγαρους που από το 1872 υποστήριζαν την Εξαρχία, τη δική τους Εκκλησιαστική Αρχή... βάλθηκαν οι Βούλγαροι να δημιουργήσουν μια «Μεγάλη Βουλγαρία» σε βάρος των άλλων λαών της Χερσονήσου του Αίμου. Και αγωνίζονταν για αυτό το σχέδιο με φανατισμό ακόμα μεγαλύτερο, τρομοκρατώντας κι εξοντώνοντας όποιους πίστευαν ότι είναι εμπόδιο στα σχέδια τους. «Εμπόδιο» ήταν κυρίως οι Γραικοί» (σ.162-163).

Ο Θεοδόσιος και η Λισάφη απέκτησαν το στερνοπαίδι τους τον Οκτώβρη του 1904 «Τότε ήταν που φούντωσε ο Μακεδονικός Αγώνας. Λυσσαλέες οι συγκρούσεις, ατελείωτες οι αντεκδικήσεις, άγριος ο φανατισμός ανάμεσα στους Βούλγαρους και τους Έλληνες, αμέτρητα και τα αθώα θύματα» (σ.225). Μετά μια πρόσκαιρη ανακωχή μετά την επανάσταση των Νεότουρκων το 1908, η έχθρα των Βουλγάρων ξαναφουντώνει: «Η προσωρινή ομοψυχία... χάθηκε γρήγορα. Η συμμαχία έσπασε. Οι Βούλγαροι δεν κράτησαν τις υποσχέσεις τους, αντίθετα θυμήθηκαν παλιές απαιτήσεις και βλέψεις... επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά εναντίον των πρώην συμμάχων τους, Σέρβων κι Ελλήνων. Το μίσος ξαναφούντωσε, ακόμα πιο δυνατό... Στο Μελένικο έγιναν πράγματα φοβερά... εξαγριωμένοι Βούλγαροι στρατιώτες βασάνισαν και σκότωσαν το μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνο και άλλους διακόσιους πενήντα Έλληνες» (σ.225-226).

Ωστόσο, πέρα από το μίσος και την έχθρα στο μυθιστόρημα σκιαγραφείται και η θετική εικόνα ενός Βούλγαρου στρατιωτικού, αρχηγού της ομάδας που εισβάλλουν στο σπίτι της Σταματίνας, για να συλλάβουν τον άντρα της, ο οποίος δεν πειράζει τη Σταματίνα και τα παιδιά της «Έχε χάρη που έχει άρρωστο παιδί» και, όταν ένας στρατιώτης του λοξοκοιτάει τη δεκατριάχρονη κόρη της, τον απειλεί με το όπλο λέγοντας του: «Αν πειράξεις την κοπέλα, σε σκότωσα. Εμείς δεν είμαστε Τούρκοι να γεμίσουμε χαρέμια. Με τους άντρες παλεύουμε για τούτη τη γη» (σ.237).

Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται οι ευεργεσίες μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων και οι φιλικές σχέσεις μεταξύ τους. Ο γιατρός Θεοδόσιος Πέτροβιτς, σύζυγος της Ελισάβετ Α΄, σώζει από τη χολέρα έναν μικρό Βούλγαρο και ο πατέρας του υπόσχεται να σώσει ένα ελληνόπουλο (σ.191). Το χρέος αυτό περνά από γενιά σε γενιά και έτσι το παιδί εκείνο σώζει τον μικρό Θεοδόσιο Βεζούκα από τη φωτιά και με τη σειρά του ο Άγγελος, γιος του Θεοδόσιου, φέρνει στο σπίτι ένα ορφανό Βουλγαράκι, τον Αλέξι Στάνοφ, και οι γονείς του το μεγαλώνουν σαν δικό τους παιδί. Ο γερο-Στάνοφ θυμάται αυτήν τη στιγμή, τον Ιούνιο του 1917, όταν ο Άγγελος και ο αδερφός του επέστρεφαν από το στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας στη Βουλγαρία, όπου μεταφέρθηκαν ως όμηροι, και τον βρήκαν στο σταθμό Σόφιας: « “Άκου!” μου λέει τότε ο άγγελος μου. “ Άγγελο Βεζούκα με λένε, μπορεί να ξέρω τη γλώσσα σου, αλλά είμαι Έλληνας και πρέπει να γυρίσω στην πατρίδα μου. Θέλεις να έρθεις και να μείνεις στο σπίτι μου, ώσπου να βρούμε τη θεία σου; Θα σ’ έχω σαν αδελφάκι...”» (σ.270).

Επίσης, στη σύγχρονη εποχή, οι σχέσεις μεταξύ Ελλήνων Βουλγάρων παρουσιάζονται εγκάρδιες και φιλικές: «Ντομπρέ ντοσλί! Βλέστε, βλέστε» τους καλωσορίζει και τους λέει να περάσουν στα βουλγαρικά μια κοπέλα πίσω από τον γέροντα (σ.74)... Θα δείτε Έλληνες και Βούλγαρους να γλεντάνε και να πίνουν μαζί!... Εδώ και κάμποσο καιρό λοιπόν, τη μέρα της γιορτής των Ταξιαρχών Αγγέλων, καθιερώθηκε να μένουν ανοιχτά τα σύνορα, να έρχονται οι Βούλγαροι από τη Νόβα Λόφτσα ... και να γλεντούν μαζί με τους Έλληνες στον τόπο όπου κάποτε ζούσαν οι πρόγονοί τους» (σ.292). Ωστόσο «κάποιοι γεροντότεροι δεν έρχονται ποτέ. Εμείς δε γίνεται να ξεχάσουμε, λένε» (σ.292).

3.1.3 Κατασκευή της ταυτότητας με αυτοβιογραφικό λόγο και με βιώματα

Η ταυτότητα κατασκευάζεται επίσης μέσα από τον αυτοβιογραφικό λόγο: βιώματα, ημερολόγια, μνήμες, κ.α. Έτσι, λοιπόν, ο Αναστάσιος θυμάται τον θαυμασμό του πατέρα του για τον Ρήγα και το έργο του: «Ασφαλώς το θυμάμαι... Ξέρω καλά πόσο τον είχαν ενθουσιάσει τα γραπτά του Βελεστινλή, κυρίως η δωδεκάφυλλη Μεγάλη Χάρτα του με την ελληνική ανατολή ν’ απλώνεται από τα Καρπάθια και το Δούναβη ως την Κρήτη, κι από την Αδριατική και το Ιόνιο μέχρι τον Εύξεινο Πόντο και τη Βιθυνία της Μικράς Ασίας» (σ.48). Ο Θεοδόσιος Βεζούκας θυμάται τον Μακεδονικό Αγώνα: «Τι να πρωτοθυμηθεί ο Θεοδόσιος από κείνο τον πολύχρονο αγώνα που ξεκίνησε όταν ο ίδιος ήταν ακόμα μικρό παιδί;... τον Οκτώβρη του 1904... Τότε ήταν που φούντωσε ο Μακεδονικός Αγώνας. Λυσσαλέες οι συγκρούσεις... Κι να βοηθάει όσο μπορούσε κρυφά και να τρέμει για τη γυναίκα και τα ανήλικα παιδιά του» (σ.222,225).

Σημαντικό ρόλο παίζει στο μυθιστόρημα και το ημερολόγιο του Αναστάσιου Χρηστομάνου, όπου κατέγραψε όλα τα ονόματα των συντρόφων του Ρήγα, «με όσα στοιχεία τους κατάφερα να μάθω... Και ακόμα μερικές πληροφορίες ελάχιστα γνωστές... Όπως βλέπεις, όχι μόνο θυμάμαι, μα θέλω και να αφήσω κειμήλιο πολύτιμο κι εργαλείο μνήμης ιερής στα παιδιά και στα εγγόνια μου τούτο το τετράδιο» (σ.54-55).

Οι ήρωες τέλος, Έλληνες και Βούλγαροι, ξεδιπλώνουν τα προσωπικά τους βιώματα, που αναδεικνύουν την εθνική ταυτότητα και συμβάλλουν στην κατασκευή της: «Η κύρια αιτία του ξεσπιτωμού» της οικογένειας της Ελισάβετ Α΄ από το Μελένικο και της οριστικής εγκατάστασής τους στη Βιέννη «ήταν ο αναμαλλιασμένος παπάς που είχε φτάσει κρυφά στο σπίτι τους και τον έκρυψαν για λίγες μέρες... Ο ρασοφόρος εκείνος ήταν ο Παπαφλέσσας. Κυνηγημένος από τους Τούρκους κατέφυγε στο Μελένικο. Κι ο πρώτος που δέχτηκε να του προσφέρει κρησφύγετο ήταν ο πατέρας... ωστόσο έφτασε στ’ αυτιά του καϊμακάμη (Τούρκος έπαρχος) πως ο Αναστάσιος Χρηστομάνος βοηθάει εκείνους που βάζουν τους ραγιάδες να ξεσηκωθούν. Αγριεμένος του μίλησε αυστηρά πως αν βεβαιωνόταν ότι του έλεγαν αλήθεια οι πρώτοι που θα έκλαιγε θα ήταν οι γιοι του» (σ.85-86). Η Ελισάβετ Α΄, παρόλο που είναι ερωτευμένη με τον Βιεννέζο Βάλτερ, φοβάται ότι οι «οι γονείς της δε θα τον ήθελαν. Γραικούς παντρεύτηκαν οι αδελφές της μόλις μπήκαν στα είκοσι, Γραικό θα ήθελαν να πάρει κι

εκείνη. Όμως η Ελισάβετ θα έκανε ότι περνούσε από το χέρι της για να ματαιώσει τα σχέδια τους. Θα σήκωνε επανάσταση» (σ.89).

Το μικρό Βουλγαράκι, ο Αλέξι Στάνοφ, που υιοθέτησε η οικογένεια της Λισάφη και το μεγάλωνε με πολύ αγάπη βιώνει την καχυποψία των γειτόνων και την απόρριψη των συμμαθητών του: «Μερικοί από τους γείτονες απορούσαν που μ’ έβλεπαν στο σπίτι των Βεζουκαίων... Ακούς εκεί να μεγαλώνουν ένα Βουλγαράκι, ψιθύριζαν... Στενοχωριόμουν τότε πολύ. Έτρεμα μη με στείλουν πίσω» (σ.272). «Όταν οι σχέσεις των Ελλήνων και των Βουλγάρων ξανάγιναν εχθρικές, εγώ μαθητής του δημοτικού πέρασα πολύ άσχημα εκείνο τον καιρό... Γιατί τα παιδιά φανατίζονται κι εύκολα πληγώνουν όποιον νομίζουν πως είναι ξένος κι ανεπιθύμητος. “Βούλγαρο” με φώναζαν οι περισσότεροι συμμαθητές μου και μ’ έδιωχναν... εγώ πληγωνόμουν αφάνταστα» (σ.274-275).

3.2 Οι προβληματισμοί και η κριτική περί ταυτότητας που εκφράζουν οι χαρακτήρες του μυθιστορήματος.

Οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες εκφράζουν τους προβληματισμούς τους για τις εμφύλιες διαμάχες των Ελλήνων και τις μεταξύ τους τριβές θεωρώντας τες ως ένα από τα χειρότερα χαρακτηριστικά της ελληνικής φυλής, που την ακολουθεί σε όλη την ιστορική της πορεία εντός και εκτός του ελλαδικού χώρου.

Ο Αναστάσιος Χρηστομάνος το 1813, περίοδο αφύπνισης του έθνους και προετοιμασίας του αγώνα, ζητά να μάθει από τον αδελφό του για τις έριδες των Ελλήνων που ζουν στη Βιέννη: «Τι ανοησίες ακούω; Ψυχραίνονται κάθε τόσο ανάμεσα τους οι Γραικοί για λεπτομέρειες; Τι θα πει «υπήκοοι Αυστριακοί» και «υπήκοοι Οθωμανοί»; Όλοι Έλληνες δεν είναι;» και ο Μανόλης κατακρίνοντας αυτή τη στάση απαντά: «Τι να σου πω... Το έχει, προδήλως, η φυλή μας. Από τη μια προσπαθούμε να υποστηρίξουμε όλοι μαζί τον Αγώνα με σύμπνοια και ομοψυχία κι από την άλλη μας διαιρούν η φιλοπρωτία, οι μικροεγωισμοί...» (σ.56). Θεωρεί μάλιστα ανοησία το γεγονός ότι κάποιοι «αμφισβήτησαν την ελληνικότητα» των αποδήμων που έχουν ξενικά επίθετα π.χ. «Βέλιοβιτς, Νικόλεβιτς» (σ.58).

Αλλά ακόμα και όταν δημιουργείται το νεοελληνικό κράτος, δεν εκπληρώνει τις προσδοκίες αυτών που αγωνίστηκαν γι’ αυτό και μάλιστα στρέφεται εναντίον κάποιων αγωνιστών. Έτσι λοιπόν, ο Αναστάσιος Χρηστομάνος αγανακτεί, όταν ο Θεοδόσιος Πέτροβιτς εξιστορεί τη δίκη των αγωνιστών, του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα, που κατηγορήθηκαν από την Αντιβασιλεία για εσχάτη προδοσία: «Τι θλιβερή ιστορία κι αυτή! ... Οι αιώνιοι Έλληνες! Μόλις καταφέρουν να διώξουν τον εχθρό, αρχίζουν τις εμφύλιες έριδες...» (σ.102) «Η αιώνια γάγγραινα, Έλληνες εναντίον Ελλήνων!» (σ.104).

Επιπλέον, ο Θεοδόσιος εκφράζει τον προβληματισμό του για την άσκοπη αλληλοεξόντωση των λαών μεταξύ τους και ιδιαίτερα μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων: «Η ανθρωπιά δεν ξέρει φυλές και γένη, παιδί μου, μην το λησμονήσεις... Κι ας είχε ξανάρθει καιρός που έσπερνε μίσος, που είχε σπρώξει Βούλγαρους και Έλληνες να ξαναρχίσουν την αλληλοεξόντωση... καθέναν για την πατρίδα και την ελευθερία του, όπως την εννοούσε... Θα τελείωνε άραγε κάποτε αυτός ο

παραλογισμός; Τι τρόπος έπρεπε να βρεθεί για να σταματήσει μια μέρα τούτο το κακό;» (σ.242-243).

Συμπεράσματα

«Η προφητεία του κόκκινου κρασιού» είναι ένα εφηβικό ιστορικό μυθιστόρημα που ζωντανεύει την ιστορία του Μελένικου μέσα από την αφήγηση των βιωμάτων δύο οικογενειών που βίωσαν την ακμή και την πτώση του. Εξιστορεί σημαντικά γεγονότα από την προετοιμασία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων κατά των Τούρκων, τονίζοντας το όραμα του Ρήγα, και σημαντικούς σταθμούς του Μακεδονικού Αγώνα και των Βαλκανικών πολέμων, φτάνοντας μέχρι το σημερινό Μελένικο που βρίσκεται μέσα στα όρια του κράτους της Βουλγαρίας.

Στο μυθιστόρημα η ταυτότητα κατασκευάζεται κατά κύριο λόγο με αφηγήσεις και αυτοβιογραφικό λόγο που αφορά στους αγώνες του έθνους για απελευθέρωση και ανεξαρτησία, αλλά και στους κινδύνους και στις δυσκολίες που αντιμετώπισε. Η εθνική ταυτότητα αναδεικνύεται και εξαιρείται. Οι ήρωες αντιμετωπίζουν με ηρωισμό τις δυσκολίες και αγωνίζονται ρισκάροντας και τη ζωή τους για το έθνος και την ιδιαίτερη πατρίδα τους. Το εθνικό υποκείμενο προσδιορίζεται σε σχέση με τον εθνικά «άλλο», που στην προκειμένη περίπτωση είναι κυρίως οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι. Οι Τούρκοι παρουσιάζονται, κατά κύριο λόγο, στερεοτυπικά με αρνητικό σημαινόμενο, μέσα από ενέργειες και στάσεις συγκεκριμένων προσώπων π.χ. Μουστάμπεης. Αντίθετα, οι Βούλγαροι παρουσιάζονται μέσα από αρνητικές, αλλά και αρκετές θετικές αναφορές. Υπάρχει μια ανθρώπινη διάσταση στην παράστασή τους. Έλληνες και Βούλγαροι αλληλοβοηθούνται και συμβιώνουν αρμονικά. Γίνονται, ωστόσο, και κάποιες αναφορές στους Ευρωπαίους, κυρίως στους Γάλλους, στον λόγο των οποίων οι Μελενικιώτες και ιδιαίτερα οι Μελενικιώτισσες γίνονται αντικείμενο θαυμασμού (σ.240), αλλά και αυτοί αντιμετωπίζονται θετικά και με θαυμασμό από τους Έλληνες (σ. 187). Διαφαίνεται η επιδίωξη κατασκευής ενός εθνικού υποκειμένου που διατηρεί βέβαια την εθνική ιστορική του μνήμη, αλλά συγχωρεί και συμβιώνει αρμονικά με τους «άλλους», πρώην εχθρούς, αφήνοντας πίσω έχθρες και μίσση.

Οι αμφισβητήσεις και οι προβληματισμοί περί ταυτότητας που εκφράζονται από τους μυθιστορηματικούς χαρακτήρες επικεντρώνονται στις διχόνοιες και στις εμφύλιες διαμάχες μεταξύ των Ελλήνων, στοιχείο που θεωρείται ως αρνητικό χαρακτηριστικό της ελληνικής ταυτότητας και που πλήττει βαρύτερα το ελληνικό γένος. Επιπλέον, ο προβληματισμός επεκτείνεται και στην άσκοπη και παράλογη αλληλοεξόντωση γενικά των λαών και ειδικότερα των Ελλήνων και των Βουλγάρων. Γενικά στο μυθιστόρημα προωθείται η ιδέα της ειρηνικής συνύπαρξης όλων των λαών, ιδιαίτερα των Βαλκανικών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αβδελά, Ε. (1997α). «Η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας στο ελληνικό σχολείο: “εμείς

και οι άλλοι”», στο: Φραγκουδάκη, Α. & Δραγώνα, Θ. (επιμ.). «Τι ειν’ η πατρίδα μας;» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 27-45.

Αβδελά, Ε. (1997β). «Χρόνος, ιστορία και εθνική ταυτότητα στο ελληνικό σχολείο», στο: Φραγκουδάκη, Α. & Δραγώνα, Θ. (επιμ.). «Τι ειν’ η πατρίδα μας;» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 49-71.

Abrams, M.H. (2005). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*, μετ. Γιάννα Δεληβοριά - Σοφία Χατζηιωαννίδου. Αθήνα: Πατάκης.

Αμπατζοπούλου, Φ. (1998). *Ο άλλος εν διωγμό: η εικόνα του Εβραίου στη Λογοτεχνία. Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Αμπατζοπούλου, Φ. (2000). *Η γραφή και η βάσανος. Ζητήματα λογοτεχνικής αναπαράστασης*. Αθήνα: Πατάκης.

Βάμβουκας, Μ. (1993). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική. Έρευνα και Μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Γκόβαρης, Χ. (2001). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.

Γκόβαρης, Χ. (2014). «Η κατανόηση του «ξένου»: Προβλήματα και προοπτικές για τη Διαπολιτισμική Αγωγή», στο Γεωργογιάννης, Π. (επιστημονικός υπεύθυνος). *Διαπανεπιστημιακό Διαδικτυακό Σεμινάριο 2013-2014 στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Έρευνα με έμφαση στη Διδακτική και Διδασκαλία της Ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας σε μαθητές και ενήλικες*. ΕΛ.Π.ΠΟ.

Γκότοβος, Αθ. (2002). *Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Δαμανάκης, Μ. (1998). *Η εκπαίδευση παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg.

Δραγώνα, Θ. (1997). «Όταν η εθνική ταυτότητα απειλείται: ψυχολογικές στρατηγικές αντιμετώπισης», στο: Φραγκουδάκη, Α& Δραγώνα, Θ. (επιμ.). «Τι ειν’ η πατρίδα μας;» *Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ.72-105.

Δραγώνα, Θ. (2003). *Ταυτότητα και εκπαίδευση*. Στο Κλειδιά και Αντικλειδιά. Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων (2002-2004). Ανακτήθηκε στις 4/8/2015 από <http://www.diapolis.auth.gr/index.php/e-y/theorkeim/thewrtauteter>

Genette, G. (2007). *Σχήματα III. Ο λόγος της αφήγησης: Δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα*. Αθήνα: Πατάκης.

Goffman, E. (2001). *Το Στίγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Καρακίτσιος, Α. (2008). *Θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός.

Καρακίτσιος, Α. (2012). *Περί Παιδικής Λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός.

Καρακίτσιος, Α. & Καρασαββίδου Ε. (2005). Αναπαραστάσεις του μετανάστη στο παιδικό μυθιστόρημα. *Ηλεκτρονικό περιοδικό παιδικής λογοτεχνίας: Κείμενα, Δεκέμβριος*

2005, τ.3, Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού του Παν. Θεσσαλίας, σ.1-17.
Ανακτήθηκε στις 21/8/2015 από
<http://keimena.ece.uth.gr/main/t3/arthra/tefxos3/karakitsios.htm>

- Κασβίκης, Κ. (2004). *Αρχαιολογικές αφηγήσεις και εκπαίδευση. Ανάλυση περιεχομένου και εικονογράφησης στα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού*. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Φιλοσοφική Σχολή. Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας.
- Krippendorff, K. (1980). *Content analysis. An introduction to its methodology*. Beverly Hills Sage.
- Λαλαγιάννη, Β. (2003). «Αναπαραστάσεις του Αφρικανού στην Παιδική Λογοτεχνία», περ. *Διαδρομές*, τ. 9-10 (Άνοιξη - Καλοκαίρι 2003), σ. 9-16.
- Lidell, H.G. & Scott, R. (1977). *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας. Τόμος II*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Mead, G. (1973). *Geist, Identitaet und Gesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp Verlag.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικογραφίας Ε.Π.Ε.
- Μπονίδης, Κ. Θ. (2004) *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπονίδης, Κ. & Χοντολίδου, Ε. (1997). «Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου σε ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης - το παράδειγμα της Ελλάδας», στο Βάμβουκας, Μ. & Χουρδάκης, Α. (επιμ.) *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη: τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας*, σ. 188-224.
- Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου, Λ. (2008). *Η προφητεία του κόκκινου κρασιού*. Αθήνα: Πατάκης
- Σταμέλος, Γ. & Καρανάτσης, Κ. (2005). Εθνικές συνιστώσες & εκπαίδευση: σχηματική απόδοση ιστορικής επισκόπησης. *Αρέθας: Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πατρών*, τ.3, σ. 321-334
- Τσιρώνης, Χ. (2008). «Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών», στο: *Ένταξη Παιδιών Παλιννοστούντων και Αλλοδαπών στο Σχολείο. Οδηγός Επιμόρφωσης: Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Αγωγή* (σ.123-140). Θεσσαλονίκη: ΥΠΕΠΘ.
- Φίλιας, Β. (1998). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χοντολίδου, Ε. (2003). Ταυτότητες και λογοτεχνία. *Στο Κλειδιά και Αντικλειδιά. Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων (2002-2004)*. Ανακτήθηκε στις 17/8/15 από <http://www.diapolis.auth.gr/index.php/e-y/theorkeim/thewrtauteter>